

Arany János.

Embert és helyzetet aligha jellemzett még valaki valaha találóbban, mint Petőfi Aranyt Toldija olvasásakor: „Ki és mi vagy, hogy így tenger mélységiből egyszerre bukkansz ki?” Hogy ki és mi az az Arany János, azon most, halálának félszázados évfordulóján is törheti a fejét a kritika. Arany ma is a régi, Arany ma sem állja a kritika szokásos méretezéseit. Minden elmélet rögtön csődöt mond, mihelyt akár a szokott pedantéria tanáros collstokkjával, akár a collstokktalan ifjú titánok tanárevő handabandázásával méricskéli, s faj-, idő-, kor-, környezet-, miliő-, meg nemmiliő-elmélet számbavételéből, vagy minden számbavételt eleve ostobaságnak bélyegző szabadúszással próbálja innen vagy onnan eredeztetni s úgy valahogy megmagyarázni és megértetni Arany Jánosban a kivételesen nagy és maradandó értéket. Hát nem egykönnyen érteti meg.

Aranynál annyira hétköznapi minden, annyira nincs mellette, körülötte és benne semmi mutatós kiváltságosság, rendkívüliség és csodaszerűség, mintha a természet egyenesen azt akarta volna Aranyban elénkbe tárni, hogy az igazi nagyszerűség nem annyira a rendkívüliben, a különlegesben, mint inkább a mindennapiban van: az acélos búza a csoda és nem az azalea meg az aloé, a száz kövér gulya a természet igazi remeklése s nem az egy-két kiváltságos ötlábú borjú.

A bibliai példázat a magvetőről etikai mélységgel és határozottsággal megjósolja az ide vagy oda hullott magvak sorsát, de csak alig sejteti a magvetés, minden magvetés tragikumát, mert nem szól arról, milyen pazar magelszórást rendez az a másik magvető, a természet. A szél fúj, senki se tudja, honnan, senki se tudja, miért, s mennyi drága virágpornak kell meddően tovaszállnia, hogy egy-egy élet megfoganhasson. Kiszámíthatatlan

véletlenek törvényszerű játéka az élet, az életben az ember s az emberben főleg az embernek az a fajtája, amelyikről azt szokták mondani, hogy *nascitur*, a költő.

Arany Jánosnál mintha ez az örökérvényűnek hitt axioma se válnék be. Egy csomó hébe-hóba elkövetett „irodalmi dilettánszkodás“ után egyszerre Toldi! Egy jelentéktelennek látszó, sőt valóban is jelentéktelen „hallgató ember“ az alföldi homokban, aki mert ifjúkori fellengző álmait egy lelkiismeret-mardosó éjtszakán önzésnek és megtévedésnek látja, szigorú önkritikát, ítéletet tart multja és ábrándjai fölött s van ereje mindent letörölni, csak-hogy egy szegény vak embernek gyámola lehessen. Egy született titán, ki a titánkodás ifjú éveit a képzelhető legnagyobb szellemi szürkeségben tölti, civakodó hajdúivadékok tyúkpereit igazítja, aktákat körmöl, pityókát kapál, paticsfalat tapasztgat, civiskedik az igazi civisek gaudiumára. Egy belülről és magából nőni és érni szerető (és tudó) szerény bibliai mustármag, kinek egyetlen ablaka a világosság felé egy igen-igen közepes tehetségű kollegiumi ismerőse, akitől olykor-olykor könyveket s egy egy kicsi buzdítást kap: látod, Jankó, te is vinnéd valamire, ha nekifognál. Mintha a feleki kaptató biztatgatná a Himaláját, hogy: nyújtózz, kurta! S a kurta szerényen és hálásan meg is fogadja, nyújtózkodik. Hát meg lehet ezt érteni?

Emerson mondja, hogy lángészt nem szül a természet anélkül, hogy titkát valakivel ne közölné. Lehet. Csakhogy az a valaki legtöbbször maga a „lángész“. Oh, a természet tud gondoskodni róla, hogy titkai ne maradjanak kibeszéletlenül, jóra bízta. Azért van annyi félreismert lángész. *Nur die Lumpen sind bescheiden* s hosszú haj és túltengő önérzet a zseni legbiztosabb ismertetőjelei, míg az élehetetlen szerénység rendszerint valóban is a jelentéktelenség takarója. Aki maga se tartja sokra magát, mástól ugyan várhatja. Egy bámulója legalább legyen az embernek, saját maga. Milyen ritka kivétel ebben az önmagával eltelt, tülekedő világban az Arany János élehetetlen szerénysége és érvényesülni nehezen tudó nehézkessége. Az ilyen emberek jóakaróik szemében is lusták és tétlenek. „Nem dolgoznak“, mert nem azt dolgozzák, amit várnak tőlük. Mert nem bíznak magukban s nem értékelik túl a maguk erejét, „ambiciónélküliek“. Az ilyen ember csak akkor vágja ki a rezet, ha valami külső erő lódít egyet rajta. Csak

akkor ágál a fórumon, ha kell, ha muszáj, ha lelkiismeretbeli kötelesség. Ennél édesebb és lelkiismeretesebb noszogató már csak a már eljegyzett Múza feledhetetlen csókjának az íze lehet. De a csók szubjektív ízének a jaglását akkor se viszi világ elé, akkor sem üti dobra, akkor is megtartja a maga kibeszélhetetlen kebli ügyének. Szerelem dolgában szemérmes, mint a fajtája.

Embernek és írónak ilyen egyszerű és igénytelen Arany János. Ebben rokon ő a legnagyobb művésszel, a természettel. Ezért van művei közt annyi befejezetlen torzó, ezért van pályáján annyi látszólagos megrekedés. Ezért sikkadt el az ő fiatalsága, de ezért örök az ő fiatalsága, de ezért a legmagyarabb, legjellegzetesebb és legegényibb költészet az ő sose titánkodó erőfeszítése. Ezért a leglelkiismeretesebb és legöntudatosabb művésze ő a maga mesterségének.

A Keresztény Magvető olvasóit azonban bizonyára az érdeklő elsősorban Aranyban, állt-e valaha s ha igen, milyen viszonyban, velünk és a mieinkkel? Erre várnak itt tőlem feleletet. Természetesen nem afféle dogmaizú felekezetiességre gondolok. Erre hiába is gondolnék. A költészetnek a múlt században, hál' Istennek, már nincs semmi felekezeties íze. Az Arany kora nemes liberáliszmusban saját magán túllicítál s mi, unitáriusok, talán sose leszünk többé olyan rokonszenvesek az irodalmi közvélemény berkeiben, mint ezekben az aranjuezi szép napokban, mikor a Székelykő ormáról naponként kétszer szétömlő világosságot egy költő-fejedelem idealizálja s az unitárius eszmének és gondolatnak egy Calvin hitét valló papi fejedelem, maga is nagynevű költő, hozza el minden alkalommal a legnemesebb hódolatot. Mondom, nem felekezeti kapcsolatra gondolok, csak azt keresem, milyen vonatkozásba került Arany János velünk, a mieinkkel s azzal, amit a mieink adtak az irodalomnak. Amit Krizáék adtak az irodalomnak a székely népdalokban s újránvú szárnypróbálgatásaikkal és kezdéseikkel, az irodalmi népiességgel, azt Arany nem tőlük tanulta, azt Arany magával hozta, abban Arany sokkal mélyebbről merít, mint bárki más, Petőfit se véve ki. Balladáiban is bármennyire szeretnők kimutatni a székely népbaladák hatását, *filius ante patrem* volna minden belemagyarázás: Aranynek itt sem kellett a szomszédba menni tanulni, ő itt is mélyebbről merít bárki másnál.

Érdekes viszonya, sőt vitája volt azonban Aranynak Brassáival. Ha egyébből nem, ebből is meg lehetne ismerni a két embert: abból, ahogy vitatkoznak. Magára a vitára egyébiránt már rámutattak Brassai életírói, csak a következtetést vonták le egyoldalulag Brassaira, pedig ami jellemző benne, inkább Aranyra jellemző.

A hatvanas évek elején ugyanis Aranyban a költőt felváltja a líterator: Pestre költözik s szerkesztő lesz, a Szépirodalmi Figyelő szerkesztője. Olyanforma „vak kiruccanás” ez Németh László találó megjegyzése szerint, mint Iza-parti színészkedése fiatal korában. S éppen olyan kiábrándulással járó szánom-bánom is, mint az. Csakhogy innen nem volt visszatérés, vállalni kellett a szerkesztés nem neki való feladatát — rogyásig. Cikket kunyorálni, recensiot iratni s közben inspirálni, conspirálni s mégis respirálni, temperamentumos hadakozó felek közt igazságot osztogatni, ez ez mind nem az ő csendet szerető egyéniségéhez mért szerep volt. Két leghasználhatóbb munkatársa, barátja és tisztelője, Gyulai Pál és Szász Károly mindjárt az év elején csunyán összekapnak az ő szérüjén, az ő lapjában s keményen követelik, hogy a szerkesztő tegyen köztük igazságot. A harciasabb Gyulai egyenesen jellemtelenséggel fenyegeti meg, ha kimerne bújni a színvallás elől. Szegény békességkedvelő Arany, ki egész életében mindig boronált, de mindig siker nélkül, most nagyon kinos dilemma elé került. Van egy kedves adoma róla. Szalontai jegyző korában egy tanácsbeli ámulva megkérdezte tőle: Hogy lehet az, hogy a tekintetes úrnak soha egy indulatos szavát nem lehet hallani? — Mert olyankor hallgatok, — volt a válasz. — Hát ha még jobban megharagszik? — Akkor még jobban hallgatok. Csakhogy most a két nekitüzült erdélyit éppen csak a hallgatással nem lehetett elintézni. Nyilatkozni kellett s Arany kétségbeesetten nyilatkozik, boronál, köntörfalaz. Hivatkozik rá, hogy ő eddig sem tért ki a színvallás elől, ahol szükségét látta, aztán újra boronál, s hogy boronálásának nagyobb sikere legyen, szorultságában úgy tesz, mint aki a szunyogcsipés elől a tigris torkába menekül: nem kisebb legénynek, éppen Brassainak támad, mintha csak azt akarná bebizonyítani, hogy ő félni aztán nem fél senkitől az igazság kimondásában. Még érdekesebb, ahogy kardot köt s nekifegyverkezik. Először is „Visszatekintés” címen sáncot ás, oda rejtí

el magát, szabadkozik s a nagy emberek ravaszkodni nem tudó naivságával éppen ezzel pottyantja ki azt, amit rejtegetni akar: „Csupán azért szabadkozom előre, nehogy az lássék némely olvasóm előtt, mintha Gyulai anathemája riasztott volna rám s azért rohanok a tudomány, elmésség s logika fegyveres Góliáthja ellen gyöngé pálcával ugyan, mint Dávid, de a Seregek Urának neve nélkül.” Azt is szükségesnek tartja továbbá előrebocsátani, hogy Brassai cikkének nem annyira ellene akar írni, mint csak úgy mellette, körül is belül is elmondani egyet-mást, ami olvasás közben éppen eszébe ötlött.

Ez csak elég szelidhangú hadizenet. S a vagdalkozás is ehhez mért szelidségű. Több benne az elismerés, mint a gáncs. Seholy semmi csipősség, szellemesség, de Brassai mégis rossz néven veszi, s egy szúrós savanyúságú jegyzetben vág vissza. Nem tartja megtisztelőnek és találónak a Góliáth-hasonlatot, „mert Dávid előbb leparittyázta Góliáthot s azután vágta le a fejét, ellenfelem pedig elébb a fejem vágta el, azaz hitelemet törekvék megrontani, miután aztán egész kényelmére kopácsolhatott rajtam. Mindezeknél fogva az ötletes hasonlatnak csupán azt a nyereségét látom, hogy „visszatekintő” feltalálta egy új nemét a polemiának, melyet akár cukrozott sottisenak, akár ólombotos bókknak nevezünk, egyformán eltaláljuk a jellemét.”

Ugyan-ugyan, hát már Brassai is a jelleme körül markolász Aranynak, mint Gyulai, mintha összebeszéltek volna?! Ez a mindig birkózó két erdélyi fenegyerek (szinte azt mondtam unitárius, mert félig Gyulai is az, az anyja ehhez az úgylátszik harcias felekezethez tartozott) ugyancsak tudja, hol az ellenfél torka.

Már csak utána kell néznünk futtában, min különbözhetek össze. Nyeivhelyesség kérdésem. Brassainak nem tetszik az *összefüggés*, meg az *ellát*, mert logikátlannak s idegennek érzi. „Én is Árkádiában, azaz a nép közt születtem — mondja rá Arany — én nem érzem idegennek, ott hallottam. Hogy a logika sántít, arról én meg a nép nem tehetünk, arról tegyen a logika.” Brassainak nem kell a *tatik-tetik*. Arany a nyelv gazdagsága nevében kér nekik pardont. Brassai szégyenpadra ülteti a *távír*, *képvisel*, *árverez* ígéket. „Szegény poéták, hova lennétek ti pl. csak az egy *visszhang* nélkül is?!” — sóhajt fel Arany s most meg a költői nyelv nevében és érdekében kéri, sőt követeli a megalkuvást.

Brassainak bolond beszéd az *idézett szolgabirói bizonyítvány*. Arany a *kopott nyűllábat* és *fájós tyúkszemét* veti ellen. Brassai szerint ő személyre, az dologra vonatkozik. Arany példákkal igazolja, hogy Brassai szabálya igen merev, de a nem céhbeli ember gyakorlatlanságával ezúttal szerencsésen *melléje* is fog a kérdésnek. Brassainak más a *hanem* és más a *de*. Aranynak is más, de rajta kapja Brassait, hogy ő sem úgy használja, ahogy diktálja. Ez az egyetlen elevenbe vágható szösszenet ebben az egész jámbor polemikiában s Arany ezt sem élezi ki. Micsoda nemes önfegyelem, az erőnek milyen imponáló öntudata ez tőle, a humor nagy fejedelmétől!

Egyébiránt ami azt illeti, hogy kinek volt hát igaza, az így messziről nézve már szinte mulatságos, mint okos embereknek minden hajbakapása. Brassai azt mondja: A szesz méreg, ergo ki vele. Arany azt mondja: A bor jó, kivált úrvacsorai mértékkel, ergo be vele. Kinek van igaza? Mindkettőnek, sőt a kettő közül nekem, a harmadiknak is. De a legnagyobb igaza kétségkívül az Arany mindenén diadalmaskodó szelid, nemes lelkének volt. Hogy Brassai hitelének a lerontása járt volna a fejében, azt komolyan tán Brassai se hiszi, csak szokása szerint figurázva dohog az öreg úr, úgy tesz, mint az elkényeztetett gyermek: nem kell a kalács, mert nem kakastéjjel sütték. Szemere Miklós, kivel Brassai ugyanakkor és ugyanott szintén összeakasztja kaszáját s kit Arany (Brassait kímélve s a vita elmérgesedését akaráván megelőzni) nem enged szóhoz, ezt nyiltan fel is hányja Aranynak: „Szerkesztő úr olyformán bánik lapja minden mások fölött kiváltságokkal bíró kedvencével, mint anya gyermekével, midőn ezt az udvaron szemközt jövő pulykakas elől kötényébe rejti. Brassai úr „valóban a Szerkesztő úr által elkényeztetett öreg gyermek.“ Dehát hogyne védte volna meg, mikor a „pulykakakas“ (ez érdekes pikantériája a dolognak) Brassainak a vallását is ki akarta figurázni, illetőleg e körülményből akart gúnyt faragni ellene.

Nem. Arany tudta, hogy ki az a Brassai. De azt már nem mernők éppen olyan határozottsággal állítani, hogy Brassai is éppen úgy tisztában lett volna Arany Jánosnak „e lapok szerény szerkesztőjének“ jelentőségével. Különbén nem írna ilyeneket éppen a „szerény szerkesztő“ lapjában (hogy fájhatott ez Arany-

nak s milyen bénítólag lehangoló lehetett a munkakedvére is éppen a Brassai szájából!) „Szegények vagyunk bizony mi. Mintául szolgálható époszunk, amelyhez a kritika is tanulni járjon — bocsássatok meg Zrinyink és Vörösmartynk árnyékai — nincsen.” (Szépirod. Figyelő 1860. 219. lap.) Nincsen? Hát *Toldit* meg a *Nagyidai cigányokat* még nem olvasta Brassai bácsi? Hát a „százzal haladó” mégis csak elmaradt volna ezúttal úgy 10—12 évvel? Vagy a dolgok logikumában van a baj: az igazsággal is úgy vagyunk, hogy *távlat* kell a meglátásához, Góliáth-embernek Góliáth-távlat? Nincs baj. Brassai bácsi erre is tudna felelni, itt is kivágná magát, Arany árnyéka meg ezt bizonyly rég megbocsátotta.

Arany egyébiránt csodálatosan egy úton jár Brassai-val a magyar beszéd eredeti jellegzetességének: ritmusának és muzsikájának a megérezésében. A Fogarasi *heüreká*-ja náluk, ket-tejüknél, érik korszakos jelentőségű igazsággá, titkokat nyitogató csoda-kulcscsa Brassai veszi észre, hogy „minden előttem ismeretes nyelvek között *egyedül csak a magyarnak van* beszédbeli *accentusa*” s Arany jön rá először, még körösi tanár korában (Brassaitól bizonyára függetlenül, mert máshonnan is indul el), hogy a magyar vers *hangsúly* szerint tagolódik ütemekre. E hangsúlyos „góc” körüli csoportosulás „bármely nyelvű költészettel közös ugyan, de *sehol sem érezhető annyira, mint nálunk*”. Arany-nak ez a Brassai-ízű megállapítása olyan korszakos jelentőségű alapvetés a magyar verstanban, mint a Brassaié a mondattanban. Nélkülök egy lépést se lehet tenni büntelenül.

Pálffi Márton.

„Egyházszerkezeti reformmozgalmak.“

A „Keresztény Magvető“ 1932. június—októberi számában „Egyházszerkezeti reformmozgalmak“ főcímet alatt három véleményes jelentést és javaslatot jelentet meg a Dr. Tóth György afia és a főgondnokunk elnökle mellett kiküldött bizottság előadója tollából.

Ezen véleményes jelentésekre és javaslatokra vagyok bátor az alábbi észrevételeket megtenni. Nemcsak azért, mert a kiküldött bizottság előadói jelentésében alulírott olyannak vagyok feltüntetve, aki „követelménykép igyekeztem felállítani a szerkezeti törvény halaszthatatlan és feltétlen módosítását“, hanem azért is szinte kötelezve érzem magam ezen észrevételek megtételére, mert az 1931. évi Főtanácson, azt az indítványt tettem, hogy mondassék ki a Fő- és Egyházi Képviselő Tanács összetételének képviselői alapon való átszervezésének sürgőssége s így most már módomban áll nemcsak részleteiben kifejteni, hanem meg is indokolni s egyúttal felelni a Dr. Tóth György véleményes jelentésének arra a kérdésére is, hogy „Vajjon mi kényszerítette az 1931 jan. 28-án Székelyudvarhelyen az udvarhelyi-felsőfehéri-kereszturi sőt a háromszéki egyházköreiből is egybegyűlt egyháztanácsos afiait arra, hogy az egyházszerkezetiünk lényeges megváltoztatására a mozgalom megindíttassék“, kijelentvén azonban már most azt, hogy ezen mozgalom korántsem azt célozta csupán, hogy ennek sikere „egy szavazás eredményének esetleges megváltoztatását biztosítsa“, hanem a már régóta érzett elégtelenség orvoslását óhajtották az egybegyűltek éppen azért, mert a jelenlegi egyházszerkezeti „a hívőknek jórésze a lelki igényei megfelelő elhelyezkedését ebben nem találja meg, az neki otthont nem nyújt“.

Mindenesetre az észrevételeimet elsősorban e megjelent hármas cikksorozatnak azon kitételei ellen kell megtegyem, amelyek